

ВЯЛІКАЯ АЙЧЫННАЯ ВАЙНА Ў ЛЁСЕ ЛАТЫШОЎ БЕЛАРУСІ

Тугай У.В., Кубека С.П., Куніцкі У.У., г. Мінск

Агрэсія Германіі супраць СССР у чэрвені 1941 г. абвастрыла этнанацыянальную і палітычную супярэчнасці ўнутры Латвіі. У першыя ж дні вайны тысячы латышоў сабраліся на пунктах фарміравання савецкіх воінскіх часцей каб атрымаць зброю і ўдзельнічаць у баях супраць нацысцкіх акупантаў. У гэтых адносінах характэрны баявы шлях латышскіх палкоў і батальёнаў Рабочай гвардыі, а таксама 24-га нацыянальнага корпуса, якія ў 1941 г. вялі абарончыя баі на тэрыторыі Латвіі, Беларусі і Эстоніі. Змагаліся яны ў надзвычай цяжкіх умовах. Большасць байцоў і камандзіраў загінула, многія трапілі ў германскі палон. У складзе Чырвонай Арміі можна змагалася 43-я гвардзейская латышская стралковая дывізія [1, с. 32].

Нягледзячы на ўпартае супраціўленне савецкіх войск, байцоў знішчальных батальёнаў і Рабочай гвардыі, 26 чэрвеня германскія агрэсары захапілі Даўгаўпілс, а 1 ліпеня - Рыгу. Да 8 ліпеня 1941 г. уся тэрыторыя Латвіі была акупіравана германскімі войскамі [2, с. 54-59].

На тэрыторыі Латвіі была створана Генеральная акрута Латвія, якая разам з Генеральнай акругай Беларусь і Генеральнай акругай Літва, Генеральнай акругай Эстонія ўваходзілі ў склад рэйхскамісарыята Остланд, цэнтр якога знаходзіўся ў Рызе [3, с. 337-338].

Адразу пасля акупацыі нацысты ўстанавілі ў Латвіі рэжым крывавага тэрору. абапіраючыся на мясцовыя антыкамуністычныя сілы. На акупіраваную тэрыторыю вярнуліся праціўнікі савецкага рэжыму, якія імкнуліся аднавіць рэспубліку на свой лад, стварылі Латвійскае самакіраванне, якое ўзначаліў былы латвійскі генерал Данкерс [14, с. 4, 371].

Крыніцы сведчаць, што на захопленай тэрыторыі працяглы час дзейнічалі акружэнцы і партыйна-савецкія актыў. Так, 11 ліпеня латышская газета "Tevia" паведамляла, што «чырвонаармейцы працягваюць яшчэ заставацца на тэрыторыі, якая занята і вызвалена германскімі войскамі, разам з мясцовымі камуністамі яны асобна ці ў бандах хаваюцца ў лесе» [5, с. 568].

У друку падкрэслівалася, што мясцовае насельніцтва дапамагае партызанам і чырвонаармейцам хавацца, забяспечвае іх харчамі і ўсім неабходным. У Зімерскай воласці каля хутара Прындулі партызаны разбілі атрад шуцманаў, якія ехалі лавіць партызан.

Складанасць сітуацыі вымушаны былі канстатаваць акупанты. Так, 18 кастрычніка начальнік войск СС і паліцыі Ліепайскай акругі даносіў, што палітычнае палажэнне ў акрузе за апошні час значна абвастрылася. 9, 12 і 13 кастрычніка ў горадзе Ліепая грамадзянскія асобы стралялі ў ваенных [5, с. 569].

Латышы па-рознаму ўспрынялі прыход немцаў. Пакрыўджаныя савецкай уладай сталі супрацоўнічаць з новай уладай, расцэньюваючы яе як вызваленне ад бальшавікоў. Цяпер іх не заўсёды можна вінаваціць, бо многія латышы незаслужана пацярпелі ад савецкага рэжыму, страцілі сваіх блізкіх і родных, многія надоўга вымушаны былі жыць за межамі радзімы.

Для паспяховага ажыццяўлення каланіяльнай палітыкі немцы стварылі вялікі карны апарат – СС, СД, паліцыю і іншыя карныя ўстановы. Падчас акупацыі ў Латвіі было 46 турмаў, 23 канцэнтрацыйныя лагеры і 18 гета. За гады вайны нацысты і іх пасобнікі знішчылі на яе тэрыторыі 313 798 чалавек, у тым ліку 39 831 дзіця, вывезлі ў Германію 279 615 чалавек [6, с. 120].

На тэрыторыі Беларусі ў войсках вермахта, фарміраваннях СС, паліцыі бяспекі і СД, а таксама ў розных акупацыйных дапаможных часцях і камандах знаходзіліся прадстаўнікі розных нацыянальнасцей, у тым ліку і латышы. Латышы служылі ў іх, альбо працавалі, у асноўным у якасці перакладчыкаў, унтэр-афіцэраў і радавых салдат, а таксама ў якасці спецыялістаў: гаспадарчых дараднікаў, агентаў, следчых і г.д. Апошнімі пераважна было ўкамплектавана спецыяльнае падраздзяленне Вышэйшага начальніка СС і паліцыі (HSSPF) Остланда, якое дыслацыравалася пры мінскім СД. Галоўнай яго задачай было аказанне дапамогі ў барацьбе супраць антыфашысцкага падполля і партызанскага руху, а таксама актыўны ўдзел у акцыях знішчэння яўрэйскага насельніцтва Беларусі.

Расправы над яўрэямі, беларусамі, рускімі, палякамі і латышамі чынілі латышскія айзсаргі^{1 2} і пеньканькрустаўцы², якія ўдзельнічалі ў карных аперацыях на тэрыторыі Беларусі, Латвіі, Польшчы, РСФСР.

Восенню 1941 г. у Барысаў з Мінска прыбыў оберштурмфюрэр Крафт разам з перакладчыкам унтэршарфюрэрам Айхе і 50 афіцэрамі і салдатамі войск СС, пераважна латышамі, для ўдзелу ў знішчэнні Барысаўскага гета, дзе і было расстраляна больш за 9 тыс. чалавек [7].

Летам 1942 г. спецыяльныя знішчальныя атрады пад камандаваннем унтэрштурмфюрэра СС Амедунга, якія складаліся з латышскіх дабравольцаў і служачых СС, у Слонімскай акрузе знішчылі больш 18 тыс. чалавек яўрэйскага насельніцтва [8, с. 231].

Першыя латышскія фарміраванні пачалі прыбываць на тэрыторыю Беларусі менавіта восенню 1941 г. і заставаліся тут да канца 1943 г. На 1 ліпеня 1942 г. на тэрыторыі Беларусі дзейнічалі чатыры латышскіх паліцэйскіх батальёны: 18-ы, 24-ы, 26-ы і 266-ы «Е», якія ў страявых адносінах падпарадкоўваліся HSSPF Остланда, а ў апэратыўным – камандуючаму паліцыяй парадку Беларусі. Батальёны дыслацыраваліся адпаведна ў Стоўбцах, Станькаве, Бягомлі і Мінску. К канцу года з Латвіі ў Ганцавічы прыбыў яшчэ адзін - 271-ы латышскі паліцэйскі батальён [8, с. 232].

Сустрэкаюцца звесткі, што ў гэты час на тэрыторыі Беларусі знаходзіўся і 17-ы латышскі паліцэйскі батальён. Як сведчыць з 10-дзённай апэратыўнай зводкі камандуючага тылам групы арміі «Цэнтр» генерала Макса фон Шэнкендорфа Г'алоўнаму камандаванню сухапутных сіл вермахта ад 1 снежня 1942 г.: «17-ы латышскі паліцэйскі батальён на падыходзе і будзе задзейнічаны ў Лепелі» [8]. Батальён знаходзіўся ў страявым і апэратыўным падпарадкаванні Вышэйшага начальніка СС і паліцыі Расіі «Цэнтр» (HSSPF Rusland Mitte).

¹ Айзсаргі — (самаабаронцы), члены ваеннай арганізацыі Латвіі.

² Пеньканькрустаўцы — члены фашысцкай арганізацыі «Крыж абароны».

18-ы латышскі паліцэйскі батальён у колькасці 395 чалавек (з іх 22 афіцэры і 75 унтэр-афіцэраў) прыбыў у апэратыўнае падпарадкаванне камандзіра паліцыі парадку Беларусі ў маі 1942 г. з Рыгі. Батальён дыслацыраваўся ў Стоўбцах. 6 чэрвеня сумесна з часцямі вермахта, паліцыяй парадку і паліцыяй бяспекі батальён прымаў удзел у баявой аперацыі супраць партызан у трохкутніку Узда-Капыль-Стоўбцы. Батальёну была прыдадзена каманда СС, якой камандаваў хауптштурмфюрэр СС доктар Куну [9, арк. 46-48]. Летам 1942 г. батальён пад камандаваннем маёра Рубеніса на працягу некалькіх дзён прымаў удзел у знішчэнні гета ў Слоніме Баранавіцкай вобласці.

Ва ўспамінах сведак захаваліся сведчанні гэтай жудаснай трагедыі [10, с. 163-166]. Перад расстрэлам людзей распраналі дагала, забіралі каштоўнасці, вырывалі залатыя зубы. Капрал Эдгар Вульнік фатаграфавуў сцэны масавых забойств і пазней прадаваў фотакарткі па пяць марак за кожную. У перапынках паміж забойствамі лейтэнант Эглас хваліўся сваім уменнем дакладна страляць. Ён цынічна заяўляў: «З 30-ці метраў прама ў галаву - для мяне гэта проста» [11, с. 44].

Загадам камандуючага паліцыяй парадку Беларусі оберста Клепша ад 28 жніўня 1942 г. хауптману і камандзіру батальёна Фрыдрыху Рубенісу была аб'яўлена падзяка: «24.07.1942 г. каля маёнтка Налібокi ў баі з перавышаючай бандай дзякуючы асобай знаходлівасці і добраму кіраўніцтву батальёнам змог знішчыць праціўніка» [12]. Апошнія звесткі аб загінуўшых служачых батальёна тычацца 20.04.1943 г. У дзённым загадзе камандуючага паліцыяй парадку Беларусі ў спісе гераічна загінуўшых у барацьбе з бальшавізмам названы шутцманы Яніс Урбікс (загінуў 22.02.1943 г. у Рудні), Хрыст Ога (загінуў 05.03.1943 г. у Рудні). Усяго батальён страціў 13 чалавек [8, с. 241].

24-ы латышскі паліцэйскі батальён у колькасці 433 чалавекі (16 афіцэраў і 78 унтэр-афіцэраў) у канцы мая 1942 г. прыбыў з Ліепай ў Станькава пад Мінскам. 28 мая 1942 г. паступіла радыёграма камандуючага паліцыяй парадку аб адпраўцы 1 афіцэра і 30 чалавек каманды латышкага паліцэйскага батальёна № 24 у Койданава (40 км на поўдзень ад Мінска) [13].

У канцы жніўня - верасні 1942 г. батальён прымаў удзел у баявых аперацыях супраць партызан. якія атрымалі кодавыя найменні: «Балотная ліхаманка "Поўдзень"» - у раёне Крывічы - Даўгінава, «Балотная ліхаманка "Захад"» - у раёне Івянец - Стоўбцы, «Балотная ліхаманка "Паўночны Захад"» - у Баранавіцкім, Бярозаўскім, Івацэвіцкім, Слоніцкім і Ляхавіцкім раёнах. Становішча баявых дзеянняў батальёна ў значнай ступені перадае дзённік баявых дзеянняў 23-га нямецкага паліцэйскага батальёна маёра Бінца. На тэрмін баявых дзеянняў батальён называўся палком, а з 7 верасня - «Баявой групай Бінца». 24-ы латышскі паліцэйскі батальён уваходзіў у гэты полк баявым батальёнам. Архівы захавалі такія радыёграмы: «На участку 24-га латышкага батальёна моцная стрэльба; 24-ы латышскі батальён паведаміў аб эксгумацыі аднаго яўрэя; 5 верасня 1942 г. штабны доктар едзе ў вёску Новы Двор для эксгумацыі трупаў. Там расстраляны партызанамі латышы; 1-я рота батальёна вядзе бой з партызанскім атрадам колькасцю у 200 чалавек і г.д.» [9, арк. 1-100].

Аперацыя «Балотная ліхаманка “Паўночны Запад”» працягвалася да 22 верасня 1942 г. Пасля яе завяршэння 24-ы латышскі батальён па чыгунцы быў адпраўлены ў Стоўбцы, а адтуль пешым парадкам у в. Налібокi [9, арк. 1-99].

У снежні 1942 г. на Слонімшчыне праводзілася чарговая аперацыя супраць партызан, якая атрымала кодавае найменне «Гамбург». У складзе групы Бінца прымаў удзел 271-ы латышскі паліцэйскі батальён. Гэта была адна з самых паспяховых аперацый, якая была праведзена у Беларусі. Дадзеныя разведкі каманды паліцыі бяспекі і СД былі такія дакладныя, што ўдалося выявіць кожны партызанскі лагер. У шматлікіх баях было забіта 1676 партызан. Далей было расстраляна па падазрэнні ў сувязях з партызанамі 1510 чалавек. Былі захоплены шматлікія графеі. У населеных пунктах, размешчаных у раёне аперацыі, акрамя таго, было знішчана 2658 жўрэяў і 30 цыган. Страты немцаў склалі 7 забітых і 18 раненых [14, с. 71].

У разведзвестках, прысланых з-за лініі фронту групай «Колі», паведамлялася, што на тэрыторыі Слонімшчыны восенню 1942 г. былі і латышскія батальёны, якія падчас аблавы выключна лютавалі, але ў верасні 1943 г. іх там не было [15, арк. 28].

27 чэрвеня 1942 г. у раён Бягомль - Плешчаніцы прыбыў 26-ы латышскі паліцэйскі батальён у колькасці 392 чалавекі. Батальён быў сфарміраваны ў Тукуме. Ён знаходзіўся на тэрыторыі Беларусі да снежня 1942 г. і таксама прымаў удзел у барацьбе з партызанамі [26].

Аб 266-м латышскім паліцэйскім батальёне вядома, што ён быў сфарміраваны ў Рызе і па дадзеных на 1 чэрвеня 1942 г. дыслацыраваўся ў Мінску. У жніўні-верасні 1942 г. батальён прымаў удзел у карнай аперацыі «Балотная ліхаманка» [9, спр. 67, арк. 8-11].

Па загаду НСРП Латвіі 7 чэрвеня 1942 г. з г. Ліепай у г. Брэст-Літоўскі былі перадыслацыраваны 25-ы і 268-ы латышскія батальёны. 1 ліпеня 1942 г. 25-ы батальён быў перадыслацыраваны ў раён Жытомір - Корасцень - Оўруч. З 17 ліпеня батальён змагаўся супраць партызан на поўначы Беларусі (Скароднае, Лельчыцы, Буйнавічы, Ельск, Славецна) [13, спр. 180, арк. 1-254]. У лістападзе 1942 г. прымаў удзел у карнай аперацыі ў раёне Хойнікі - Брагін - Лоеў, а ў лютым - у карнай аперацыі «Горнунг» на тэрыторыі Мінскай, Пінскай і Палескай абласцей [16, спр. 1393, арк. 215].

У чэрвені-снежні 1942 г. у карных акцыях супраць партызан прымалі ўдзел таксама 432-і латышскі паліцэйскі батальён, 15-ы латышскі ахоўны паліцэйскі батальён паліцыі парадку Остланда. Сярод агульнага спіса батальёнаў згадваюцца 18-ы і 208-ы латышскія батальёны. Аб апошнім з дакументаў вядома, што ён дыслацыраваўся ў Картуз-Бярозе і складаў 17 афіцэраў і 450 салдат [16, спр. 1396, арк. 3-17].

Такім чынам, можна сказаць, што ў розны час у 1942 г. на тэрыторыі Беларусі знаходзіліся наступныя фарміраванні: 15-ы, 17-ы, 18-ы, 24-ы, 25-ы, 26-ы, 208-ы, 266-ы «Е», 268-ы..., 271-ы, 432-і латышскія паліцэйскія батальёны.

У 1943 г. пры правядзенні аперацый супраць партызан прыцягваліся новыя латышскія паліцэйскія фарміраванні. Найбольш паказальнай у гэтых адносінах з'яўляецца буйная аперацыя супраць партызан і насельніцтва Расонска-Асвейскай партызанскай зоны, якая праводзілася ў лютым-сакавіку 1943 г. Аперацыя атрымала

кодавую назву «Вінтэрцаубэр» («Зімняе чарадзейства»). У аперацыі прымалі ўдзел 8 латышскіх батальёнаў, а таксама 2-і літоўскі і 50-ы ўкраінскі паліцэйскі батальёны [17, с. 423]. У ходзе аперацыі было знішчана і спалена жывымі 3500 мірных жыхароў, 2000 чалавек сілком адправілі на катаржныя работы ў Германію, спалена 158 населеных пунктаў [8, с. 238].

Паводле архіўных і апублікаваных крыніц можна падлічыць, што ў 1943 г. на тэрыторыі Беларусі ў розны час былі: латышскі паліцэйскі полк Рыга, 231, 271, 273, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 313, 316 латышскія батальёны, 317-ы латышскі рэзервовы батальён, 347-ы і 860-ы паліцэйскія батальёны, а таксама 1 латышскі матацыклетна-стралковы ўзвод [8].

У 1944 г. новыя латышскія паліцэйскія фарміраванні прымалі ўдзел у карных акцыях супраць партызан і мірнага насельніцтва. Згадваецца 15-я латышская дывізія, а таксама 2-і і 3-і латышскія паліцэйскія палкі і 5-ы латышскі пагранічны полк [16, спр. 5, арк. 107]. Можна прывесці шэраг доказаў таго, як захавалася ў памяці беларускага народа дзейнасць латышскіх батальёнаў.

Найбольш яскрава аб іх расказаў паручык Балцінш-афіцэр па асобых даручэннях тыла Рускай вызваленчай арміі (РВА) прадстаўніку РВА ў Рызе палкоўніку Пазднякову: «У сярэдзіне снежня 1943 г. па справах службы давалося мне быць у раёне Беларусі, у вёсках Князева, Барсукі, Разаліна і інш. Гэтыя вёскі займалі нямецкія часці і зусім цяжка адносіліся да насельніцтва, але калі ім на змену прыйшлі латышскія часці СС, адразу пачаўся беспрычынны тэрор. Жыхары вымушаны былі па начах разбягацца па лясах і маскіравацца пад прасцінамі ад стральбы. Вакол гэтых вёсак ляжала шмат трупаў жанчын і старых. Ад жыхароў я даведаўся, што гэтымі бясчынствамі займаліся латышскія СС.

У пачатку мая ў раёне в. Кабыльнікі ў адной з лажбін мы бачылі каля трох тысяч расстраляных сялян, пераважна жанчын і дзяцей. Выратаваўшыся жыхары расказвалі, што расстрэламі займаліся людзі, якія разумелі па-руску, насілі чарапы на шапках і чырвона-бела-чырвоныя флажкі на левым рукаве - латышскія СС» [18, с. 74—75]. Гэта толькі маленькая частка з даклада паручыка, якая вельмі адмоўна характарызуе дзейнасць латышскіх батальёнаў.

У гістарычнай памяці беларускага народа аб латышскіх паліцэйскіх батальёнах, якія ў розны час дыслацыраваліся на тэрыторыі Беларусі, засталіся негатыўныя звесткі і ўспаміны як аб карніках, якія вылучаліся лютасцю і жорсткасцю ў адносінах да беларусаў.

Аднак вялікая частка латышкага, як і іншых народаў Савецкага Саюза, не толькі не пайшлі на супрацоўніцтва з нямецкімі акупантамі, але і выступілі актыўнымі змагарамі супраць іх. Тэрор не запалохаў латышскіх патрыётаў. Большасць вымушана была перайсці на нелегальнае становішча. Многія пакінулі межы радзімы і знайшлі прытулак на беларускай зямлі, знаходзячыся ў радах беларускіх партызан.

На тэрыторыі Беларусі пачыналі свой нялёгкі баявы шлях латышы Віліс Самсонс, Імант Судмаліс, Эдуард Азаліньш, Зелла Фішманс, Петэрыс Брыедзіс і многія іншыя.

У канцы чэрвеня 1941 г. у Рыгу прабраўся адзін з кіраўнікоў абароны Ліепаі, член ЦК ЛКСМ Латвіі І. Судмаліс. Калі ён сустрэўся з сваімі знаёмымі і роднымі —

Р.Пуцік, Т.Розентрэсцер, А.Міхельсонам і О.Судмалісам, - ён адразу прыцягнуў іх да падпольнай барацьбы [19, с. 34].

Паступова падпольныя групы павялічваліся, набіраліся моцы і баявога вопыту, пераходзілі да больш актыўных дзеянняў. Так, селянін Кулдзіцкага ўезда А.Сімін у пачатку вайны схаваў у сябе хворага батальённага камісара М.Стрэльнікава і выхадзіў яго. М.Стрэльнікаў і А.Сімін арганізавалі падпольную групу, пасля перайшлі да партызан [20, с. 54]. Тое ж можна сказаць пра сялян і рабочых Мейера, Шоўка, Казуліня, Юргена, Пранцана і іншых, якія стварылі моцную баявую групу. З цягам часу ўсе падпольшчыкі і партызанскія групы аб'ядноўваліся ў атрады, а затым у палкі. У жорсткіх баях загінулі кіраўнікі падполля Г.Петэрсе, першы сакратар Абрэнскага ўкама Е.Каўпуж, былы сакратар Валкскага ўкама Э.Дзервіт і іншыя [21, с. 338].

Жорсткія умовы акупацыйнага рэжыму прывялі да таго, што большасць латышскіх патрыётаў перайшла ў лясныя масівы Беларусі. Прыкладам мужнасці для многіх латвійскіх і беларускіх партызан з'яўляўся Імант Судмаліс.

14 ліпеня 1942 г. пры нападзе экспедыцыі карнікаў на партызанскі атрад І.Судмаліс у пылаючай вёсцы адзін на працягу гадзіны прыкрываў адыход таварышаў за раку і апошні перайшоў цераз мост. Тады ён ваяваў разам з беларускімі партызанамі ў раёне асвейскіх і себежскіх азёраў і праславіўся як добры кулямётчык. “Бой без кулямёта — што гуляне без духавога аркестра- гаварыў Імант [19, с. 34].

У канцы 1943 г. І.Судмаліс зноў вярнуўся ў Рыгу, арганізаваў там падпольную друкарню, узначаліў Рыжскі падпольны гаркам камсамола. У лютым 1944 г. яго схапіла нямецкая паліцыя. Ні пагрозы, ні здзекі, ні блізкасць смерці не зламалі дух сапраўднага сына сваёй Бацькаўшчыны. 25 мая 1944 г. яго павесілі ў турме горада Рыгі. Імя Героя Савецкага Саюза І.Судмаліса носіць адна з вуліц горада Мінска.

Актыўныя баявыя дзеянні латышскіх партызан пачаліся пасля таго, як у варажы тыл з асобым заданнем ЦК КП(б) Латвіі прыбыў спецыяльны атрад пад камандаваннем В.Самсонса (потым ён стаў партызанскай брыгадай). Пасля першых паспяховых дыверсій байцы атрада В.Самсонса вымушаны былі з цяжкімі баямі адступіць у Расонска- Асвейскую партызанскую зону ў Віцебскай вобласці. Кіравалі латышскімі партызанамі, якія дзейнічалі і на тэрыторыі Беларусі, К.Озаліньш, О.Ошкалн і інш. [22, с. 84].

Латышскія партызаны паспяхова дзейнічалі разам з беларускімі і рускімі ляснымі байцамі, якія кантралявалі раён на поўнач ад Асвейскага возера. Мелі свае тылавыя базы ў вёсцы Гнільцы (каля ракі Свольны), там жа знаходзілася гаспадарчая база, каменданцкі ўзвод і апэратыўная група ЦК КП(б) Латвіі. Не адну аперацыю правялі латышскія месціўцы разам з беларускімі таварышамі. Доўга помнілі жыхары пагранічных раёнаў Беларусі і Латвіі пра Вецслабадскую аперацыю, у выніку якой у немцаў была захоплена вялікая колькасць правянту і зброі, так неабходных партызанам. У аперацыі разам з іншымі дзейнічаў і атрад імя Шчорса, якім камандаваў П.Машэраў [19; 20; 23, с. 218].

У гісторыі барацьбы супраць германскіх захопнікаў шмат прыкладаў цеснага ўзаемадзеяння партызан і падпольшчыкаў Беларусі з латышскімі патрыётамі. Паказальна ў гэтым плане дзейнасць падпольнай арганізацыі, якая

ўзнікла ў першыя дні акупацыі на стыку мяжы Беларусі, Латвіі і РСФСР, у вёсцы Прошкі Асвейскага раёна. Арганізацыя аб'ядноўвала ў сваіх радах патрыётаў акольных вёсак трох рэспублік. Падпольшчыкі абсталявалі тут аператыўную базу. Сюды яны перапраўлялі савецкіх байцоў і камандзіраў, якія збеглі з палону. У лесе быў створаны склад зброі, дзе захоўвалася нямала кулямётаў, аўтаматаў, гранат, патронаў. Вясной 1942 г. гэта зброя была перададзена партызанскаму атраду імя Фрунзе, якім камандаваў І.Захараў [23, с. 88-107]. Баявое ядро атрада склалі кадравыя ваенныя, а таксама прошкаўскія і себежскія падпольшчыкі і маладыя латышскія пагрыёты. Тут яны вучыліся тактыцы барацьбы, рыхтаваліся да далніх пераходаў. Адсюль першыя групы латышскіх партызан прасочваліся на тэрыторыю Латвіі, стваралі там свае базы [16, воп. 4, спр. 32, арк. 2]. К лету 1942 г. латышы складалі палову асабістага састава атрада І.К.Захарава.

ЦК КП(б) Беларусі цікавіўся развіццём народнай барацьбы на тэрыторыі Латвіі і аказваў усялякую падтрымку. У 1942 г., калі Паўночна-Заходняя аператыўная група стала вядома пра тое, што ў Асвейскі атрад І.Захарава ўлілася група латышскіх патрыётаў, начальніку Цэнтральнага штаба партызанскага руху П.Панамарэнка было паслана данясенне: «Да асвейскіх таварышаў, якія дзейнічаюць ужо цяпер актыўна, далучыўся моцны і баявы атрад латышоў, які прыйшлі з тэрыторыі Латвіі... праз Асвею можна разгарнуць вялікую работу ў Латвіі...» [9, арк. 6-18].

Беларускія партызаны аказвалі ўсялякую дапамогу латышскім дыверсійным і арганізатарскім групам. У сярэдзіне верасня 1942 г. у Расонска-Асвейскую зону прыйшлі з савецкага тылу 3 групы латышскіх патрыётаў пад камандаваннем І.Бараноўскага, Х.Грыселіса і А.Лапы. Хутка латышскія групы паспяхова перайшлі на тэрыторыю Латвіі, дзе разгарнулі баявую работу. Да зімы, калі карнікі пачалі наступленне на базы партызан, яны зноў вярнуліся на тэрыторыю Асвейскага раёна [21, с. 348-394].

Да канца 1942 г. намаганнямі беларускіх, рускіх і латышскіх партызан на стыку мяжы БССР, Расійскай Федэрацыі і Латвіі была вызвалена значная тэрыторыя і створаны партызанскі край. Ён прасціраўся ад Невеля на ўсходзе і Лудзы на захадзе, ад Полацка на поўдні да Ідрыцы і Себежа на поўначы, займаў плошчу каля 10 тысяч кв.км. з насельніцтвам звыш 100 тысяч чалавек і з'яўляўся непрыступным бастыёнам для ворага.

Асабліва цяжкія баі прыйшлося вытрымаць партызанам у лютым—сакавіку 1943 г. Барацьбу з карнікамі ў той час вялі 10 беларускіх брыгад, 2 асобныя атрады, 8 калінінскіх брыгад, 2 латышскія асобныя атрады пад камандаваннем В.Самсонса і П.Пранявічуса. Падчас наступлення немцаў з боку Латвіі ў сакавіку—красавіку 1943 г. у склад аб'яднанага партызанскага камандавання былі ўключаны і прадстаўнікі Латвіі – кіраўнік аператыўнай групы ЦК Кампартыі Латвіі К.Озальнік і інш. [23, с. 66-99].

Нямала паспяховых баявых аперацый было праведзена сумесна беларускімі і латышскімі партызанамі. У іх ліку ўдалы налёт на валасны цэнтр у Шкяўнэ, у якім прымалі ўдзел беларускія атрады “Дубняка”, імя М.Фрунзе, імя Сяргея і група латышоў на чале з А.Громам. Партызаны без страт захапілі гарнізон Шкяўнэ, знішчылі яго ахову, ліквідавалі спісы людзей, якіх немцы адшуквалі для

адпраўкі ў Германію, спалілі пошту, валасное ўпраўленне, тэлефонную станцыю. Былі рэквізаваны запасы двух складоў і часткова падзелены паміж мясцовымі жыхарамі [23, с. 112].

Латышскія партызаны таксама актыўна дапамагалі сваім беларускім і рускім таварышам па зброі. Яны дзяліліся з імі боепрыпасамі, інфармавалі аб перамяшчэнні праціўніка, выдзялялі праваднікоў, аказвалі дапамогу ў выкананні баявых заданняў.

У верасні 1943 г. немцы здзейснілі масіраваны налёт на партызанскі аэрадром у Сяляўшчыне Расонскага раёна. На лётнае поле з паветра было скінута звыш 600 спецыяльных мін – “сюрпрызаў”. Патрабавалася тэрмінова размініраваць аэрадром, але сярод беларускіх партызан не аказалася спецыялістаў, якія былі б знаёмыя з такімі нямецкімі мінамі. На дапамогу прыйшлі мінёры з латышскай партызанскай брыгады. Яны размініравалі аэрадром, аднак пры выкананні гэтага задання загінулі мінёры М. Ламскі і В. Гарберс [24, с. 125].

Многія сыны і дачкі латышскага народа змагаліся з ворагам у складзе партызанскіх фарміраванняў і падпольных арганізацый на беларускай зямлі, разам з патрыётамі Мінска вялі барацьбу ў акупіраваным ворагам горадзе. Стойка змагаліся і загінулі кіраўнікі падпольных груп у Мінску Аляксандр Платайс, Арнольд Арндт і яго сын Аляксандр, Міхаіл Думбра, Роберт Бруціс, Эмма Бумбіерыс і інш. [24, с. 125].

У 1943 г. латгальская моладзь вельмі актыўна ўступала ў партызаны. Кіраўнік латышскіх патрыётаў К.Озальнік падкрэсліваў у сваіх пасланнях у Маскву, што людзі рвуцца ў бой, і прасіў аўтаматычнай зброі. Беларускія і рускія партызаны ў радыёграмах хвалілі суседзяў за іх умелыя дзеянні.

Паводле няпоўных даных, толькі ў партызанскіх атрадах Латвіі змагаліся 12-13 тыс. чалавек. Улічаныя страты, якія нанеслі ворагу партызаны і падпольшчыкі, вельмі значныя. Яны пусцілі пад адхон 279 воінскіх эшалонаў з войскамі і тэхнікай, разбілі і пашкодзілі 261 паравоз, 3 875 вагонаў і платформ, сотні аўтамашын, узарвалі і спалілі 53 чыгуначныя і шашэйныя масты, вывелі з строю дзесяткі тысяч немцаў і іх пасобнікаў [25, с. 328].

На жаль, сёння вядомы далёка не ўсе імёны беларускіх латышоў, якія загінулі на франтах Вялікай Айчыннай вайны, ці былі расстраляны нямецкімі захопнікамі. За мужнасць, праяўленую ў час вайны, каля 20 тыс. латышоў узнагароджаны ордэнамі і медалямі, 16 з іх прысвоена званне Героя Савецкага Саюза. Трое – Отмар Ошкалн, Імант Судмаліс і Віліс Самсонс – удастоены гэтага высокага звання за барацьбу з захопнікамі на акупіраванай тэрыторыі Беларусі.

Такім чынам, падчас Вялікай Айчыннай вайны Савецкага Саюза латышкаму і беларускаму народам па волі лёсу давялося сутыкнуцца з такімі з’явамі, якія паставілі на карту само іх існаванне. Зараз няцяжка падлічыць, хто каму з гэтых суседніх народаў прычыніў большы ўрон, колькі іх прадстаўнікоў змагалася на баку ворага, а колькі – супраць яго. Безумоўна, гэта ўсё неабходна ведаць.

Літаратура і крыніцы

1. Костенецкая, М. О репрессиях, депрессиях и языке сердца // Мы в Латвии. – Рига : Звайгзне, 1989.
2. Haupt W. Baltikum.1941. Geschichte eines ungelosten Problems / W. Haupt. – Neskargemud, 1963.
3. Война в тылу врага. – М., 1974.
4. Штарас, П. Ф. В едином строю // Советские партизаны. – М., 1963.
5. Рашкевич, А. К. За Советскую Латвию // Советские партизаны. – М., 1963.
6. Крупников, П. Я. Полвска истории Латвии глазами немцев / П. Я. Крупников. – Рига : Авотс, 1989.
7. Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка г.Барысава і Барысаўскага раёна. – Мн., 1977.
8. Литвин, А. Латышские полицейские (шутцманшафт) батальоны в Беларуси (1941—1944) // Акупацыя Беларусі 1941—1944 : Пытанні супраціву і калабарацыі. – Мн., 2000.
9. НАРБ. Ф. 4683. Воп. 3. Спр. 969.
10. Трагедия евреев Белоруссии в 1941—1944 гг. – Мн., 1995.
11. Вайна ў тыле ворага. – М., 1974.
12. НАРБ. Ф. 510. Воп. 1. Спр. 17. Арк. 45.
13. ЦДГА Латвіі. Ф. 83. Воп. 1. Спр. 190. Л. 18—36.
14. Преступления немецко-фашистских оккупантов в Белоруссии. 1941—1944. – Мн, 1965.
15. НАРБ. Ф. 3518. Воп. 1. Спр.5.
16. НАРБ. Ф. 3500. Воп. 2.
17. Пономаренко, П. К. Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских захватчиков. 1941-1944 / П. К. Пономаренко. – М. : Наука, 1986.
18. Кудряшова, С. Уничтожить как можно больше русских // Источник. 1998. № 2.
19. Антифашистское подпольное движение на оккупированной гитлеровцами территории Латвийской ССР / Я. Дзинтарас. – Рига, 1968.
20. Самсонс, В. Партизанское движение в Северной Латвии в годы Великой Отечественной войны / В. Самсонс. – Рига, 1951.
21. Борьба латышского народа в годы Великой Отечественной войны. – Рига, 1970.
22. Становление партизанского движения в Белоруссии и дружба народов СССР / А. Ф. Хацкевич, Р.Р. Крючок. – Мн. : Наука и техника, 1980.
23. Самсонс, В. Сквозь метели: Воспоминания. Документы, комментарии / В. Самсонс. – Рига : Лиесма, 1985.
24. Тугай, У. В. Латышсы на Беларусі / У. Тугай. – Мн., 1999.
25. Борьба за Советскую Прибалтику в Великой Отечественной войне советского народа, 1941—1945 гг. – Рига, 1967.
26. НАРБ. Ф. 391. Воп. 1. Спр. 67. Арк. 28.